
Diplomata, történész, újságíró a Köztársaság szolgálatában – Isabel de Palencia élete

A nemrégiben napvilágot látott könyv évtizedes kutatómunka eredménye. Szerzője, *Matilde Eiroa de San Francisco* történész, a madridi III. Károly Egyetem sokkönyves tanszékvezető professzora nem ismeretlen a magyar történészek körében. Egyik munkájában, gazdag levéltári háttérrel kutatta a Franco-diktatúra 1939 és 1955 közötti „kapcsolatát” Kelet-Közép-Európa államaival, amely a világháború után túlnyomó részt a Madridban Franco segítségével létesített, magyar, lengyel, román, jugoszláv stb. emigránsok által működtetett, sehol másutt el nem ismert diplomáciai „képviseltek” tevékenységében merült ki.¹

Társszerzővel földolgozta a szinte elfelejtett, népes, sok országban szét-szórt 1939 utáni spanyol polgári köztársasági emigráció történetét.² „Mély-furással” elevenítette föl a Franco-diktatúra első éveinek mindennapjait a dél-spanyolországi nagyvárosban, Málágában;³ más alkalommal a rendszer női börtöneinek viszonyait ugyanebben a periódusban.

Ezúttal olyan személyiség, Isabel de Palencia életútját derítette föl, akit fordultatos élete nemcsak a társadalmi munkamegosztás és a foglalkozási struktúra nagyon különböző pontjaira, hanem a világtérkép legkülönbözőbb helyszíneire is vezérelt. Hősnének hosszú élete volt: 1878-ban született Málágában, és mexikói emigrációban hunyt el 1974-ben. Egyike volt a sokszínű spanyol köztársasági tábor számos kiemelkedő nőalakjának, akik közül a magyar olvasó alighanem csak Dolores Ibárrurit ismeri. Eiroának forrásanyagát több országból kellett összeszednie, Palencia élete és tevékenysége többször változó színtereinek megfelelően (Spanyolország, Anglia, Svéd-

1 Matilde Eiroa: *Las relaciones de Franco con Europa Centro-Oriental (1939–1955)*, Editorial Ariel, Barcelona, 2001. Ismertetése: Klio, 2001/3. sz.

2 Ángeles Egido León–Matilde Eiroa: *Los grandes olvidados. Los republicanos de izquierda en el exilio*. Centro de Investigación y Estudios Republicanos, Madrid, 2004. Ismertetése: Klio, 2004/3. sz.

3 Matilde Eiroa: *¡Viva Franco! Hambre, racionamiento, falangismo 1939–1942*. Junta de Andalucía, Málaga, 1995. Ismertetése: Klio, 1997/3. sz.

ország és más skandináv államok, Svájc, az USA, Franciaország, Mexikó). Tanulmányoznia kellett a Népszövetség és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (OIT) iratait is. Összesen 39-re rúg a különböző spanyol és külföldi intézmények, politikai pártok, civil szervezetek (köztük széles körben a mozgalmak) archívumainak száma, ahol Palencia „lábnymai” követhetők. A szerző, némi túlzással, többet tud róla, mint saját magáról; ismeri például azt, amit külföldi diplomaták jelentéseikben róla írtak. Gyanítható, hogy – később említendő körülmények miatt – rá vonatkozó iratanyag oroszországi levéltárakban is rejtőzik. Megkíséreltem földeríteni, milyen nyomai vannak tevékenységének magyar könyvtárakban. Az Országgyűlési Könyvtárban 346858-as sorszámmal megtaláltam 1945-ben megjelent, nagy terjedelmű, nagyon informatív, angol nyelvű „Bujdokló szabadság. A spanyol köztársaságiak története a száműzetésben” című kötetét.⁴ Külföldön találkoztam az Egyesült Államokban 1945 és 1947 között tartott előadásainak összegyűjtött szövegével, illetve egy korábbi, személyes hangú, „Kell, hogy szabad legyek” (I must have liberty) című, 1940-es kötetével. A Franco-diktatúra természetesen nem gyűjtötte csokorba dokumentumait. Már a diktátor halála után, a katalóniai Nemzeti Levéltár Mexikóban, egy alkalmi könyvárverésen vásárolta meg Palencia emigrációs irattárát...

Eiroa érdekesen ír az életrajz készítésének a nehézségeiről. A munka során arra a következtetésre jutott, hogy Palencia tevékenységének sokrétűsége, a területek sokasága, amelyeken aktivitását kifejtette, életének holisztikus, minden fontos részletre, időszakra és helyszínre kiterjedő vizsgálatát teszi szükségessé. Végül is irodalmi, publicisztikai, nőpolitikai, diplomáciai és politikai szerepvállalása többnyire egyidejű volt, külön-külön aligha emelhető ki az életút csonkítása nélkül. A monográfiát Eiroa végül tematikus-kronologikus szerkezetben írta meg, amely megfelel a Palencia életművében fölfedezhető hármasságnak: az újságírásnak, a politikának (benne a diplomáciának) és az irodalomnak. Ezekben a nagy fejezeteken belül a kronologikus elvet alkalmazza, hogy személyiség-fejlődését bemutathassa.

Élete 1878 és 1918 közötti évtizedeinek nagy részében a fővárosba költözött vidéki polgárnő életét élte, akit újító regenerációs szellem hatott át. 1918–1931-ben már fontos, republikánus elkötelezettségű közéleti személyiség, akit elismerés övez, s ez meghatározza állásfoglalását az 1931–1939 közötti történelmi küzdelmek során. Végül 1939 és 1974 között családjával együtt az emigránsok kenyerét eszi a száműzött spanyoloknak nagyvonalú segítséget nyújtó Mexikóban.

4 Isabel de Palencia: *Smouldering Freedom. The Story of the Spanish Republicans in Exile*. Longmans Green & Co, New York–Toronto. 1945.

Palencia (eredetileg Isabel de Oyárbabal Smith) életútját a szerző születésétől tekinti át. Jelzi, hogy munkáját bizonyos mértékig megkönnyítette hősének két önéletrajza. Meg kell jegyeznünk, hogy az Eiroa készítette életrajz, már csak terjedelménél fogva is, részletesebb, kidolgozottabb képet nyújt Palencia egyébként kitűnő önarcképeinél. Édesanyja skót, édesapja baszk gyökerű andalúz volt. Első munkahelye, abszolút kétnyelvűségét kihasználva egy spanyol nyelvtanári állás volt az angliai Sussexben. Apja halála után megismerte Ceferino Palenciát és feleségét, színházi embereket, akiknek elmondta, hogy színésznő akar lenni. 1909-ben férjhez ment a házaspár fiához, az ifjabb Ceferinóhoz, ekkor vette föl az írásain ettől fogva szereplő nevet. Rövid színésznői próbálkozása hosszú élete során az egyetlen terület, ahol sikertelen, szinte a későbbi köztársasági elnökre, Manuel Azañára emlékeztetve, akinek drámairói kísérlete fulladt kudarcba.

Eiroa párhuzamosan tárgyalja Palencia személyi sorsát, a spanyol nők helyzetét és bekapcsolódását az egyenjogúságukért vívott küzdelmükbe, találkozását a munka világával és – ennek logikus következményeként – a munkásság szakmai és politikai szervezeteivel, majd csatlakozását a szocialista párthoz. Mindezt nagyszabású publicista tevékenységén át is bemutatja, a spanyol történelem éles kanyarokkal teli fordulatainak évtizedeiben. (Finoman ábrázolja indítékait, sok egyéb közt azt, hogy serdülő éveiben szülei elzárták előle azt az irodalmat, amelyet fejlődésére nézve károsnak ítélték.) Aprólékosan mutatja be tevékenységét a nők és a gyermekek jogaiért fellépő szervezetek sorának az alapításában. Kapcsolatai ezeken a területeken átnyúltak a politika egymástól igen messze álló irányzatait elválasztó határokon: belefértek a keresztény nőszervezetektől a republikánus baszk nacionalistákon át egészen a kommunistákig mindazok, akik törekvéseivel egyetértettek, és hajlandók voltak támogatni azokat. Különösen a köztársaság 1931-es kikiáltása után emeli ki a szerző a nők szerepének, családjogi helyzetének nagy változását, a polgárháború 1936. júliusi kitörése után pedig azt a robbanásszerű fordulatot, amely a nők gazdasági és politikai szerepvállalásában végbement a férfiak hadba vonulása következtében.

Eiroa hangsúlyozza a személyes és a társadalmi tényezők együttes hatását abban, hogy Palencia az 1930-as években olyan tisztségeket tölthetett be, amelyek korábban nők számára elérhetetlenek voltak. Az, hogy két nyelvet birtokolt (és használt) anyanyelvi szinten, szóban és írásban is, és hogy behatóan foglalkozott munkaügyi kérdésekkel, lehetővé tette, hogy 1932-ben a szocialista Largo Caballero, mint munkaügyi miniszter a Népszövetség Genfben működő Munkaügyi Hivatalának spanyol képviselőjévé; a júliusi lázadás után pedig, mármint miniszterelnök, a Köztársaság stockholmi kö-

vetévé nevezze ki, amit később más skandináv országokra is kiterjesztettek. Ez példátlan volt a spanyol diplomáciai karban.

Látható szenvedéllyel, nagy iratanyag alapján tárgyalja a szerző Palencia 1926 októberében kezdődő stockholmi „kalandját”, ahol a hivatalban lévő követ, Fiskovitch, némi kettős játék után átállt a lázadókhoz. Ezután birtokba vette a követség pénztárát, irattárát, végül, mikor a svéd kormány felszólította az épületből való távozásra, a szó szoros értelmében „kiűritette” az épületet, a bútorokat és egyéb vagyontárgyakat is beleértve. Eiroa bemutatja, hogyan vette birtokba Palencia 1937 januárjában végre a követséget, illetve használta ki a svéd sajtó haladó szárnyát a Köztársaság ügyének népszerűsítésére, tett eleget számos előadói fölkérésnek. A hivatal újjászervezése mellett az új követ megpróbált fegyvereket vásárolni Svédországban a köztársasági hadsereg számára, váratlan akadályokkal. A nagy többséget birtokló szociáldemokrata kormány rokonszenvét, a párt balszárnyának szolidaritási megmozdulásait, segélygyűjtését ellensúlyozta a nagyhatalmú magánvállalkozások ellenakciója, akik hamarosan ki akarták aknázni a lázadók vásárlóképes hadianyag-piacát, a kereskedelmi bank pedig megtagadta személyes áthidaló hitelkérését a berendezkedésre.

Sajátos mozzanatként említi a szerző Palencia kapcsolatát Alekszandra Kollontajjal, Lenin egykori közeli munkatársával, akkori stockholmi szovjet nagykövettel, aki egyengette az útját a svéd királyi udvarhoz.⁵ Kiemeli magának a királynak 1938 karácsonyán mondott pohárköszöntőjét, amelyben „a hősieen harcoló Spanyol Köztársaságot” említette.

Eiroa dokumentálja azokat a mozzanatokat, amelyek 1937 őszétől előre jelezték, hogy Svédország előbb-utóbb el fogja ismerni a lázadók juntáját. Akkor még csak kereskedelmi képviselőt küldtek Burgoszba, a felkelők székhelyére, röviddel az után, hogy ezt Anglia megtette. A polgárháború végső szakaszában, 1939 márciusában a svéd kormány – az utolsó európai kormányok között – megszakította kapcsolatait a köztársasági kormánnyal, és elismerte Francóét.

A szerző a szigorú szaktörténeti tárgyalás szabályait betartva – bár csaknem szépirodalmi felhanggal –, megpróbálja érzékeltetni azt a lélektani helyzetet, amikor Palenciának el kellett hagynia Svédországot, miközben már nem létezett „Otthon”; a Haza, amelybe visszatérhetett volna, már elérhetetlen volt számára. Felvázolja azt a tömérdék akadályt, amelynek leküzdésével Franciaországban találkozhatott a határon át odamenekült férjével,

5 Ennek a kapcsolatnak a nyomait megtalálhatjuk Palencia későbbi Kollontaj-életrajzában. (Alexandra Kollontay, *Ambassadors from Russia*, Longman, Green and Co. Inc., New York. 1947.)

lányával és családjával, majd velük együtt, 60 évesen, a legendás Sinaia hajó fedélzetén megérkezett a mexikói Veracruz kikötőjébe, élve Lázaro Cárdenas köztársasági elnök nagyvonalú, tízezres nagyságrendű befogadó nyilatkozatával. Nem gondolta, hogy harmincöt éves száműzetése kezdődött ekkor. Otthoni lakását és ingóságait a francóista hatóságok konfiskálták. Eiroa a francóista politikai különbíróóságok nemrégiben megnyílt irattárából aprólékosan kiásta annak a pernek a lépcsőfokait is, amelynek végén távollétében hatéves börtönre ítélték „a népfrontnak tett szolgálatai miatt”. A szerző, mint korábban is, az életút kapcsán szélesebb lencsével dolgozik: alapos leírást ad a mexikói emigráció életéről. Ezt minden erőltetés nélkül teheti, mivel Palencia mindenütt ott van, ahol e téren történik valami. Sajátos emigráció ez, jórészt a Köztársaság politikai és szellemi elitjéből külföldre jutott személyiségekből, köztük száznál több professzorral, híres művészekkel, Palencia a berendezkedés után hetekkel már népes auditorium előtt magyarázza a spanyolországi helyzetet, a polgárháború okait „Spanyolország, Svédország, Mexikó. Egy spanyol nő odisszeiája” címen. Létszámuknál fogva a menekültek idővel irodalmi-művészeti folyóiratokat tartanak fenn, amelyeknek alapításánál jelen van, majd szerzőként szerepel bennük. Szervezi a mexikói spanyol nők közéleti tevékenységét. Közreműködik a Colegio Madrid létesítésében, amely 1941-től óvodát és elemi iskolát nyit a száműzöttek gyerekeinek. (Később, 1948-tól középiskolát is toldanak hozzá.)

Palencia integratív személyiség. Lakásában gyakran jönnek össze a többpárti emigráció jeles szereplői, néha olyanok, akik egyébként nem tartanak egymással kapcsolatot. A köztársasági kultúrmunka központjaként már 1936 júniusában létrejött a Mexikói Spanyol Ház, ahol maga is munkálkodik. Terjedelmes levelezésében éppúgy megtalálhatók Juan Negrín volt miniszterelnök és Luis Araquistain, akik – noha egy párthoz (a szocialistákéhoz) tartoztak, élesen ellentétes nézeteket vallottak. 1940-ben hosszú Egyesült Államok-beli előadókörútra indul a spanyol ügy magyarázatára.

Közben írja életrajzeit, és állandó közreműködője különböző folyóiratoknak, a politikától a ruhaviseletek történetéig terjedő témákban. Különleges időszakként ábrázolja Eiroa hőse életében a világháború utolsó szakaszát és a háború utáni első éveket, amikor a Francót uralomra segítő hatalmak veresége nyomán a száműzöttekben, Palenciában is, föltámadt a remény, hogy belátható időn belül hazatérhetnek. Ezt látszott erősíteni az ENSZ alakuló közgyűlésének 1945 tavaszi, Francót és rendszerét elítélő határozata, majd a potsdami konferencia hasonló szellemű nyilatkozata. A spanyol köztársasági tevékenység egyik súlypontjává ekkor Franciaország

vált. Ám a hidegháború kibontakozása a közeli reményeket lehervasztotta. A biográfia hőse sohasem léphetett spanyol földre.

Eiroa hangsúlyozza, hogy idős kora ellenére sohasem hagyott alább közéleti tevékenysége, férje 1964-ben bekövetkezett halála után sem. Ő maga 1974. május 28-an hunyt el, néhány nappal 96. születésnapja, másfél évvel Franco halála előtt.

A kötet számos fehér foltot tüntet el a spanyol republikánus emigráció legjelentősebb mexikói táborának történelmi térképéről, így kapcsolódva a történelmi emlékezetről folyó mai polémia folyamához.

Eiroa de San Francisco, Matilde: Isabel de Palencia. Diplomacia, Periodismo y militancia al servicio de la República. (Isabel de Palencia, diplomata, történész, újságíró a köztársaság szolgálatában) Universidad de Málaga, Servicio de publicaciones, 2013. 312 o.

Harsányi Iván